

В. М. Бардась,

к. е. н., докторант,

Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1211-2494>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.9.255

ФІСКАЛЬНІ ВИМІРИ ЛІСОГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІСОВОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

V. Bardas,

Ph.D. in Economics, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FISCAL ASPECTS OF FORESTRY IN THE CONTEXT OF INVESTMENT SUPPORT FOR UKRAINE'S FORESTRY SECTOR

Дослідження показали, що прикметною рисою фіскального регулювання лісогосподарювання в Україні виступає наявність високого рівня фіскального навантаження на постійних лісокористувачів, що в основному забезпечує бюджетонаповнюючу функцію податків та обов'язкових платежів, але в латентному стані перебуває виконання фіскальними інструментами функції стимулювання процесів розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації основних лісогосподарських та лісоохоронних засобів. У результаті проведених досліджень встановлено, що у 2013–2024 роках має місце в цілому висхідний тренд у динаміці фактичних надходжень податків, зборів та обов'язкових платежів до публічних бюджетних та позабюджетних фондів України, але у динаміці фіскальних вилучень у порівнянних цінах 2013 року висхідної тенденції не спостерігається, що свідчить про вирішальний вплив на динаміку фіскального регулювання лісогосподарювання інфляційно-девальваційних процесів. Визначено, що у 2013–2024 роках на фоні висхідного тренду номінальної фіскальної віддачі заготовленої деревини має місце в цілому спадна тенденція у динаміці реальної фіскальної віддачі заготовленої деревини, що свідчить про вирішальний вплив на сукупну суму фіскальних вилучень ціни знеособленого куб.м заготовленої (реалізованої) деревини. Обґрунтовано, що надмірний фіскальний тиск на постійних лісокористувачів у державному лісовому секторі України призводить до згортання внутрішнього потенціалу інвестиційного забезпечення розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, модернізації виробничо-технічної бази лісозаготівель, транспортування деревини та утилізації некондиційної лісосировини, що за умови надмірно звуженого спектра джерел інвестування лісогосподарських та лісоохоронних проєктів консервує інвестиційний дефіцит у лісовому господарстві в цілому. Доведено, що фіскальними стимулами нарощення інвестиційних вливань у відтворення основного капіталу лісового господарства виступає зменшення суми фіскальних вилучень частини доданої вартості лісогосподарських виробництв через перенесення центру тяжіння у фіскальному регулюванні лісогосподарювання на сектор споживачів екосистемних послуг лісів. Визначено, що надійним джерелом інвестиційного забезпечення процесів розширеного відтворення лісоресурсного

потенціалу та модернізації лісогосподарської інфраструктури у державному лісовому секторі України є підвищення частки акумуляції рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у спеціальних бюджетних фондах розвитку лісового господарства.

Studies have shown that a distinctive feature of fiscal regulation of forestry in Ukraine is the high level of fiscal burden placed on permanent forest users. It primarily serves to generate revenue for the budget through taxes and compulsory payments, whilst the role of fiscal instruments in stimulating the processes of expanded reproduction of forest resource potential and the modernisation of key forestry and forest protection measures remains latent. Research has established that, between 2013 and 2024, there is an overall upward trend in the dynamics of actual tax, fee and compulsory payment revenues to Ukraine's public budgetary and extra-budgetary funds, but no upward trend is observed in the dynamics of fiscal withdrawals in 2013 constant prices, which indicates the decisive influence of inflationary and devaluation processes on the dynamics of fiscal regulation of forestry. It has been established that in 2013–2024, against the backdrop of an upward trend in the nominal fiscal yield of harvested timber, there is an overall downward trend in the dynamics of the real fiscal yield of harvested timber, which indicates the decisive influence of the price of an anonymised cubic metre of harvested (sold) timber. It has been demonstrated that excessive fiscal pressure on permanent forest users in Ukraine's state forestry sector leads to a reduction in the domestic capacity to finance the expanded regeneration of forest resources, the modernisation of the production and technical base for timber harvesting, timber transport and the utilisation of substandard forest raw materials; and that, given the excessively narrow range of investment sources for forestry and forest conservation projects, this perpetuates an investment deficit in the forestry sector as a whole. It has been demonstrated that fiscal incentives to increase investment in the reproduction of the forestry sector's fixed capital involve reducing the amount of fiscal levies on the added value of forestry production by shifting the focus of fiscal regulation of forestry towards the sector of consumers of forest ecosystem services. It has been determined that a reliable source of investment funding for the processes of expanded reproduction of forest resource potential and modernisation of forestry infrastructure in Ukraine's state forestry sector is the increase in the share of rent payments for the special use of forest resources accumulated in special budgetary funds for forestry development.

Ключові слова: фіскальне регулювання, фіскальна віддача, інвестиційне забезпечення, основний капітал, модернізація, утилізація, лісоресурсний потенціал, фіскальний тиск.

Key words: fiscal regulation, fiscal return, investment support, fixed capital, modernisation, utilisation, forest resource potential, fiscal pressure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним з основних детермінантів нарощення інвестиційних вливань у лісовий сектор України виступає модель фіскального регулювання лісогосподарування, оскільки величина фіскальних вилучень великою мірою визначає внутрішні інвестиційні можливості постійних лісокористувачів, а також мотивацію менеджменту означених суб'єктів лісогосподарської та лісоохоронної діяльності фінансувати процеси будівництва, оновлення, модернізації та реконструкції активної і пасивної частин основного капіталу лісогосподарського виробництва. В останні роки прикметною рисою системи фіскального регулювання лісогосподарування є висо-

кий рівень фіскального навантаження на державний лісовий сектор, що не дає можливості використати наявний потенціал фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації мережі об'єктів лісогосподарської і лісоохоронної інфраструктури, що у підсумку відображається на кінцевих показниках ефективності виробничо-господарської діяльності. Треба також враховувати факт того, що постійні лісокористувачі у багатьох регіонах виступають одними з основних бюджетонаповнюючих організацій, тому розподіл фіскальних вилучень великою мірою має відповідати викликам бюджетно-фіскальної децентралізації та потребам територіальних громад базового рівня. Тому фіскальний вимір лісогосподарування, в першу чергу, в контексті нарощення інвестиційного забезпечення лісового сектора України

сьогодні виступає однією з основних проблемних сторін трансформації архітекτονіки управління лісовим господарством в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляд фіскальних вимірів лісогосподарювання у наукових публікаціях надзвичайно актуалізувався в останні роки у зв'язку з воєнними викликами, корпоратизацією державного лісового сектора та бюджетно-фіскальною децентралізацією. Фіскальним виміром лісогосподарювання та їх взаємозв'язку з інвестиційним забезпеченням лісового сектора надають значну увагу вітчизняні науковці, які розглядають цю проблематику через призму реформування системи оподаткування, оптимізації фіскального навантаження та пошуку нових фінансово-інвестиційних механізмів розвитку лісової галузі в умовах поглиблення інституційних трансформацій.

Вагомий внесок у формування теоретико-методологічних засад фіскального регулювання лісогосподарювання зробили В. Голян, Ю. Марчук, Ю. Погуляйко, Д. Матрунчик та О. Дзюбенко. У своїх дослідженнях зазначені вчені обґрунтували концепт сучасної моделі фіскального регулювання лісогосподарювання, яка базується на використанні фіскального оптимуму Лаффера. Методологічне ядро запропонованого підходу полягає у визначенні оптимального рівня фіскального навантаження на сектор державних лісових господарств через застосування виробничої функції Кобба-Дугласа із заміною параметрів, що дає змогу трансформувати її у квадратичну функцію параболи й встановити вершину оптимального фіскального впливу на сектор постійних лісокористувачів. За результатами розрахунків, проведених зазначеними авторами, середнє значення оптимального фіскального навантаження на сектор державних лісових господарств у 2013—2022 роках становило 0,34, тоді як фактичне фіскальне навантаження у 2022 році сягнуло 0,41, що означало перевищення оптимуму на 0,07 і спричиняло суттєве вимивання внутрішніх інвестиційних ресурсів у державному лісовому секторі економіки України [4]. Такий методологічний підхід дав змогу параметризувати існуючі розриви між оптимальним та фактичним фіскальним навантаженням на державний лісовий сектор України і виявити резерви зниження суми фіскальних вилучень через зміщення центру тяжіння у фіскальному регулюванні лісогосподарювання з доданої вартості на сектор споживачів екосистемних полуг, котрі продукуються лісовими біогеоценозами. У даному контексті Г. Лесюк пропонує імплементувати у вітчизняну практику фіскального регулювання лісогосподарювання передовий зарубіжний досвід застосування схем плати за послуги лісових екосистем [9].

Питанням удосконалення фіскального регулювання постійних лісокористувачів як передумови диверсифікації джерел та методів інвестиційного забезпечення сфери лісогосподарювання присвячені праці А. Карпука, О. Дзюбенка, Ю. Марчука та О. Олексієвця. Дослідники аргументовано довели, що система фіскального регулювання лісогосподарювання оперує податковими регуляторами із завищеними ставками, які фактично

вимивають внутрішні джерела інвестування проєктів модернізації лісогосподарської техніки та розбудови індустрії лісовідновлення, лісорозведення лісозаготівель і транспортування деревини. Вчені наголошують, що рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів має залишатися основною формою вилучення лісоресурсної ренти, проте потребує перегляду принципів міжбюджетного розподілу на користь місцевих бюджетів сільських територіальних громад, оскільки сільські території є основним ареалом концентрації лісового багатства. Зокрема, автори обґрунтовують доцільність підвищення частки відрахувань рентної плати за спеціальне лісокористування до бюджетів місцевого самоврядування з метою формування регіональних публічних фінансових фондів інвестиційної спрямованості [8]. Для багатолісних регіонів, в першу чергу Карпатського та Поліського, підвищення частки відрахувань рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських та селищних територіальних громад виступає вагомим чинником зміцнення бюджетної самодостатності місцевого самоврядування. Така інституційна новація підвищить мотивацію місцевого самоврядування стосовно нарощення лісоресурсного потенціалу на підзвітних територіях та його результативного залучення до господарського обігу.

В окремих публікаціях вітчизняних вчених увага в останні роки почала акцентуватися на виникненні феномену подвійного рентного оподаткування процесів лісогосподарювання. Проблематиці подвійного оподаткування лісових земель та його економічних наслідків для лісогосподарської і деревообробної галузей присвячені дослідження І. Жежжун. Авторка теоретично обґрунтувала суперечливість одночасного справляння рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів і податку за лісові землі, що запроваджений з серпня 2018 року. Вона констатує, що запроваджений механізм порушує фундаментальні принципи оподаткування — однократності, рівності та економічної обґрунтованості — і чинить додатковий фінансовий тиск на суб'єкти лісогосподарської та лісоохоронної діяльності, унеможливаючи своєчасне оновлення основних засобів. Дослідниця запропонувала два шляхи розв'язання проблеми: скасування земельного податку з лісових земель із паралельним збільшенням відсотків відрахувань від рентних платежів на користь місцевих бюджетів або законодавче виключення з бази оподаткування земельним податком тих категорій лісових земель, які не приносять доходу їх користувачу [7]. Такий авторський підхід варто взяти на озброєння, щоб усунути прецеденти надмірного фіскально-рентного впливу на постійних лісокористувачів в частині податкового регулювання молодих лісів, котрі фактично не залучені до продуктивного господарського обігу в частині отримання прийняттого рівня капіталізації.

Комплексний підхід до реформування системи оподаткування в лісовому господарстві представлений у дослідженнях А. Дейнеки та Б. Кисіль. Зазначені вчені запропонували замінити два чинні податки — рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів і податок на лісові землі — єдиним лісовим податком, який враховує площу лісового фонду та ринкову вартість знеособленого кубометра реалізованої дере-

вини, визначену за даними системи електронного обліку деревини. Перевагами запропонованої моделі визначено зв'язок податкового навантаження з кон'юнктурою ринку деревини, стимулювання вирощування високопродуктивних насаджень і стримування необґрунтованого зростання цін на лісопродукцію. Автори також обґрунтували принципи рівномірного розподілу надходжень від єдиного лісового податку між державним, обласним і місцевим бюджетами [6]. Певною мірою введення єдиного лісового податку забезпечить зниження рівня фіскального навантаження на сектор лісокористувачів і спростить адміністрування частини ренти, котра утворюється під впливом лісорослинних умов та уречевлених затрат держави у попередні десятиліття. Заслуговує на увагу також їх пропозиція щодо акумуляції третини єдиного лісового податку в обласних бюджетах, оскільки за обласним рівнем закріплені функції реалізації регіональної екологічної політики. Також обласний рівень системи територіального управління має бути залучений до вирішення проблем лісогосподарського та лісоохоронного спрямування, які є актуальними для декількох суміжних територіальних громад базового рівня, тобто носять міжмуніципальний характер.

Ресурсно-кадастровий вимір справляння рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів проаналізовано П. Боровиком, І. Удовенко, О. Крочак, І. Козаченко та М. Хливнюк. Дослідники трактують цей платіж як ресурсно-кадастровий інструмент держави, розмір якого безпосередньо залежить від лісокадастрової інформації — обсягів лісозаготівель, збирання живиці, другорядних та побічних лісокористувань. Серед виявлених недоліків чинного механізму автори виділяють невикористання низького рівня ставок порівняно з практикою країн Євросоюзу, неналежний кадастровий облік лісових ресурсів і дефіцит довіри платників рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до цільового використання мобілізованих коштів. Як першочерговий захід в умовах воєнного та повоєнного часу пропонується запровадити тимчасовий спецрежим акумуляції сум рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на небюджетних рахунках лісогосподарських підприємств із суворо цільовим спрямуванням на відновлення і поліпшення якісного стану лісів [2]. В умовах євроінтеграційного вектору соціально-економічного розвитку України однозначно має відбуватися конвергенція української та європейської систем фіскального регулювання розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу через зменшення розривів між ставками рентної плати. Акумуляція частини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів на спеціальних рахунках мотивуватиме лісокористувачів забезпечувати належну ідентифікацію реальної бази її стягнення з огляду на можливість потім її використати для потреб лісовідновлення, лісорозведення, захисту та охорони лісів.

Важливим контекстом для розуміння фіскальних вимірів лісогосподарювання є дослідження В. Голяна, В. Ткачука та інших у сфері фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації екологічної інфраструктури. Наголошується на надмірній поточній спрямованості природоохоронних видатків та недостатності капіталь-

них інвестицій, що консервує фізичне спрацювання об'єктів екологічної інфраструктури, зокрема мережі об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури. Автори запропонували методичний підхід до розрахунку реальної величини витрат на охорону довкілля в порівнянних цінах через ділення фактичних обсягів фінансування на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції, а також авторський концепт диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності, що передбачає відновлення мережі спеціальних екологічних фондів і трансформацію угод публічно-приватного партнерства в природоохоронній сфері [5]. У даному контексті слід виходити з того, що виникає також потреба у створенні мережі цільових місцевих фондів розвитку лісового господарства на основі концентрації в них частини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та податку за лісові землі, особливо на територіях, котрі були тимчасово окупованими та знаходяться у прифронтовій зоні, де порушені лісові землі потребують здійснення заходів з екологічного реінжинірингу.

Дискусійний характер оподаткування земель лісогосподарського призначення розкрито також у праці С. Ткачів, яка порівняла механізми справляння земельного податку в сільському та лісовому господарствах і довела нерівнозначність застосовуваних підходів з огляду на принципово відмінну часову структуру формування доходів у цих галузях: якщо сільськогосподарські угіддя приносять щорічний врожай, то дохід від лісових земель реалізується лише через 40—80 і більше років обігу рубки, що унеможливує механічне перенесення логіки сільськогосподарського оподаткування на лісогосподарську сферу [13]. Фактор значного часового лагу між посадкою лісів і їх стиглістю однозначно треба враховувати при трансформації системи фіскального регулювання лісогосподарювання. Саме цей фактор певною мірою і знижує рівень інвестиційної привабливості лісового бізнесу для приватного капіталу. Урізноманітнення джерел фіскального стимулювання комплексного використання сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу, зокрема корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях, поступово підвищуватиме інвестиційну привабливість лісового господарства, що у підсумку розширить базу нарахування податків, зборів та обов'язкових платежів за залучення лісової складової природного багатства до господарського обігу.

В цілому проаналізований масив досліджень українських вчених охоплює широкий спектр фіскальних вимірів лісогосподарювання — від оптимізації ставок рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до реформування системи міжбюджетного розподілу та запровадження нових податкових моделей. Незважаючи на вагомий науковий доробок українських вчених, поза увагою дослідників залишається комплексний аналіз взаємозв'язку між рівнем фіскального навантаження на постійних лісокористувачів та інвестиційним потенціалом державного лісового сектора в умовах воєнних і євроінтеграційних викликів, що зумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є виявлення фіскальних вимірів лісогосподарювання в контексті інвестиційного забезпечення лісового сектора України з врахуванням воєнних викликів, поглиблення інституційних трансформацій та бюджетно-фіскальної децентралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лісове багатство України є вагомим чинником господарської самодостатності та асиміляційної місткості території країни. Прикметною рисою його нарощення виступає великий часовий лаг між посадкою та стиглістю лісів, що вимагає значної кількості уречевлених затрат держави протягом декількох десятиліть. Фактор достатності інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, а також розбудови мережі об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури є одним з головним детермінантів результативності функціонування лісового сектора економіки України.

Дослідження показали, що обсяги інвестиційного забезпечення потреб лісового сектора економіки України безпосередньо пов'язані з наявною моделлю фіскального регулювання лісогосподарювання, котра являє собою сукупність податкових, бюджетних та компенсаційних методів, інструментів і важелів регуляторного впливу на відтворювальні пропорції у лісопродуктових ланцюгах. Фактично фіскальний вимір лісогосподарювання через збалансованість та оптимальність фіскальних вилучень частини доданої вартості та рентних доходів і визна-

чає інвестиційну активність постійних лісокористувачів.

Квінтесенцією фіскального виміру лісогосподарювання є те, що простежується висхідна тенденція абсолютного зростання фіскальних надходжень від лісогосподарювання до публічних бюджетних та позабюджетних фондів. Якщо у 2013 році сукупна сума податків, зборів та обов'язкових платежів становила 1498,6 млн грн, то вже у 2021 році — 8906,2 млн грн, а у 2023 році досягла максимального значення — 9155,9 млн грн. Таке зростання у фактичних цінах свідчить про суттєве розширення масштабів господарської діяльності та зміни у ціновій кон'юктурі на ринку лісопродукції. Водночас необхідно враховувати, що номінальне збільшення фіскальних надходжень значною мірою пояснюється інфляційними чинниками, що суттєво ускладнює коректну оцінку реальних змін у фіскальному навантаженні на сектор лісокористувачів (рис. 1).

Паралельний аналіз динаміки фіскальних надходжень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів у порівняних цінах 2013 року виявляє принципово іншу картину (авт.: сума надходжень податків, зборів та обов'язкових платежів до публічних бюджетних та позабюджетних фондів України у порівняних цінах 2013 року визначалася шляхом ділення суми фактичних надходжень цих платежів за відповідний рік на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції). Показник у порівняних цінах також в цілому демонструє певне зростання у 2013-2021 роках — від 1473,5 до 1706,6 млн грн — проте темпи зростання є значно меншими, ніж у динаміці фактичних надходжень. При цьому з 2022 року спостерігається помітне скорочення реальної величини фіскальних вилучень у державному лісовому секторі України: до 1075,5 млн грн у 2022-му

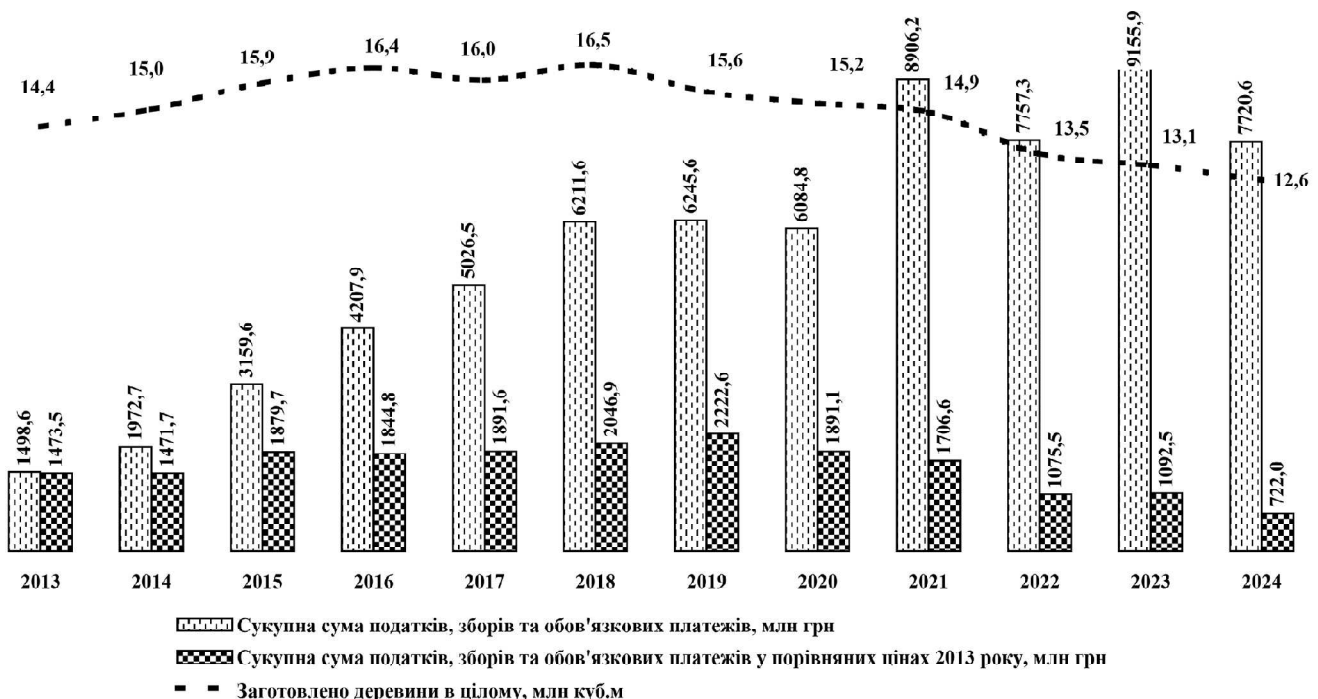

Рис. 1. Динаміка надходжень податків, зборів та обов'язкових платежів до публічних бюджетних та позабюджетних фондів та динаміка заготівлі деревини у державному лісовому секторі України у 2013—2024 роках

розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

та 1092,5 млн грн у 2023-му. У 2024 році значення у порівнянних цінах стрімко скоротилося до 722,0 млн грн, що є найнижчим показником за весь аналізований період. Це свідчить про реальне послаблення фіскальної дієздатності підприємств лісового сектора в умовах повномасштабної російської збройної агресії, руйнування виробничої інфраструктури та логістичних ланцюгів. При формуванні сучасної моделі фіскального регулювання лісогосподарювання ключового значення набуває визначення оптимального рівня фіскального навантаження на діяльність постійних лісокористувачів, методологічним підґрунтям якого виступає використання фіскального оптимуму Лаффера, що передбачає встановлення залежності між оптимальним рівнем ставок фіскальних вилучень і загальними надходженнями до публічних бюджетів і позабюджетних фондів [4]. Різкий розрив між фактичними та порівняними показниками, що особливо увиразнюється з 2021 року, є наочним підтвердженням надмірного фіскального тиску та інфляційних деформацій, які системно підривають фінансово-інвестиційний потенціал державного лісового сектора.

Динаміка пунктирної лінії, що відображає обсяги заготівлі деревини в цілому, дозволяє виявити ще один важливий вимір аналізу — зв'язок між фіскальним режимом лісогосподарювання і формуванням виробничої бази державного лісового сектора. У 2013 році обсяг заготівлі становив 14,4 млн куб.м, поступово зростаючи до 16,5 млн куб.м у 2018 році — максимального значення за весь аналізований період. Однак з 2019 року розпочинається стійке скорочення сукупних обсягів заготівлі деревини у державному лісовому секторі: 15,6 млн куб.м у 2019 році, 15,2 — у 2020-му, 14,9 — у 2021-му, 13,5 — у 2022-му, 13,1 — у 2023-му і лише 12,6 млн куб.м — у 2024 році. У 2022 році у зв'язку з воєнною російською агресією проти України, бойовими діями та тимчасовою окупацією окремих територій, обсяги заготівлі деревини зменшились і ця тенденція набула характеру хронічного скорочення виробничої активності [11]. Примітно, що скорочення заготівлі деревини розпочалося ще до повномасштабного російського вторгнення на територію України — уже в 2019 році. Це дає підстави вважати, що поряд із воєнними ризиками вагому роль відіграють і системні проблеми фіскально-регуляторного характеру, що проявляються у надмірному фіскальному навантаженні на державний лісовий сектор, а це призводить до "вимивання" внутрішніх джерел інвестиційного забезпечення процесів будівництва, оновлення, модернізації та технічного переоснащення основних лісогосподарських і лісоохоронних засобів, а також застосування сучасних методів та технологій ведення лісового господарства.

Суттєве значення для розуміння означених трендів має аналіз розриву між фактичним та реальним (у порівнянних цінах) рівнями фіскальних платежів, що надходять до публічних бюджетних та позабюджетних фондів у державному лісовому секторі України. Цей розрив стрімко зростає у 2021—2023 роках, досягаючи критичних масштабів. Зокрема, у 2023 році фактичні фіскальні надходження склали 9155,9 млн грн, тоді як у порівнянних цінах 2013 року — лише 1092,5 млн грн. Така диспропорція демонструє, що значна частина "зростання" надходжень фіскальних вилучень є суто номінальною і пояснюється ціновою інфляцією, а не реальним нарощуван-

ням масштабів лісогосподарської діяльності чи підвищенням її ефективності. В українській практиці податкового регулювання лісогосподарювання підвищення фіскального навантаження, з однієї сторони, збільшує тиск на постійних лісокористувачів, а з іншої — забезпечує додаткові надходження до бюджетів [15]. Таким чином, зростання номінального фіскального навантаження на державний лісовий сектор одночасно з реальним скороченням операційної діяльності утворює деструктивну конфігурацію, несумісну з логікою функціонування моделі фіскального регулювання процесів розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу стимулюючого типу.

Зазначена тенденція набуває особливої ваги в контексті інвестиційного забезпечення лісового сектора економіки України. Надмірний фіскальний тиск безпосередньо скорочує обсяги фінансових ресурсів, що залишаються у розпорядженні підприємств і могли б бути спрямовані на оновлення основних засобів, модернізацію технологічних процесів, впровадження цифрових систем управління лісовими ресурсами тощо. Подальший розвиток лісового господарства України потребує застосування виважених механізмів бюджетного та податкового регулювання, а реформування лісової галузі має відбуватися з урахуванням досвіду лісозабезпечених держав із розвинутою ринковою економікою, які мають напрацьований досвід ефективного управління і використання лісових ресурсів за допомогою виважених інструментів фіскальної політики [14]. Зокрема, зарубіжна практика свідчить, що у Польщі для підтримки державних лісових підприємств у складних еколого-економічних умовах створено спеціальний фонд, в який відраховується частина коштів від продажу круглих лісоматеріалів, і всі податки, що справляються з лісових підприємств, спрямовуються виключно на розвиток лісового господарства [14]. Відтак ідея акумуляції частини лісової ренти у спеціальних бюджетних фондах, реалізована у цьому досвіді, могла б стати важливим елементом реформи вітчизняного фіскально-інвестиційного механізму регулювання лісогосподарської та лісоохоронної діяльності.

У даному контексті показовим є те, що з 2022 року в Україні активно обговорюється концепція створення та функціонування Державного фонду лісового господарства. Рада Нацбезпеки і оборони пропонувала опрацювати механізм створення Державного фонду лісового господарства та переглянути податковий режим функціонування лісової галузі, при цьому важливою умовою залишалось збереження у користуванні лісівників більшої частини прибутку [1]. Ця ідея вписується в логіку трансформації архітекtonіки фіскального регулювання лісогосподарювання, що підтверджується результатами аналізу основних тенденцій надходжень фіскальних вилучень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів України. Зниження рівня фіскального тиску на державний лісовий сектор з одночасним цільовим спрямуванням вивільнених коштів у відтворення лісів і модернізацію лісогосподарської техніки здатне не лише стабілізувати обсяги заготівлі деревини, а й забезпечити мультиплікативний інвестиційний ефект в системі функціонування лісопродуктових ланцюгів.

Результати аналізу надходжень фіскальних вилучень до бюджетних та позабюджетних фондів також підтверджують те, що після поглиблення реформи системи управління лісовим господарством наприкінці 2022 року та створення ДП "Ліси України" державний лісовий сектор демонструє певне підвищення фіскальної результативності у фактичних цінах. У 2023 році ДП "Ліси України" підвищило рентабельність з 6% до 14% та сплатило податків до бюджетів усіх рівнів на понад 1 млрд грн більше, порівняно з попереднім роком — 10,5 млрд грн. Проте на тлі різкого скорочення реальних показників та обсягів заготівлі деревини це зростання не означає реального покращення стану фіскально-інвестиційного середовища у сфері лісгосподарювання. ДП "Ліси України" завершило 2025 рік з рекордними відрахуваннями до державного бюджету — понад 15 млрд грн та понад 8 млрд грн прибутку, а також інвестуючи 2 млрд грн у модернізацію основного капіталу лісгосподарського виробництва [10]. Водночас у порівнянних цінах ці досягнення виглядають значно скромніше, а динаміка заготівлі деревини продовжує залишатися низхідною, що є тривожним сигналом щодо реального стану розширеного відтворення та господарського освоєння лісресурсного потенціалу країни.

Узагальнюючи приведені вище, можна стверджувати, що у 2013—2024 роках спостерігається ключова суперечність фіскального виміру лісгосподарювання в Україні: номінальне зростання фіскальних надходжень до бюджетних та позабюджетних фондів приховує реальне погіршення фінансово-економічного стану лісової галузі та звуження інвестиційних можливостей державного лісового сектора. Саме тому стрімке скорочення показників надходжень фіскальних вилучень до бюджетних та позабюджетних фондів у порівнянних цінах і паралельне падіння обсягів за-

готівлі деревини — особливо виражене у 2022—2024 роках — є переконливим аргументом на користь того, що необхідна якісна перебудова моделі фіскального регулювання лісгосподарювання з акцентом на посилення стимулюючої функції, акумуляцію частини лісової ренти у спеціальних галузевих фондах та суттєве розширення інвестиційного потенціалу лісового сектора національної економіки. Подібна трансформація є необхідною передумовою не лише інноваційної модернізації лісгосподарської інфраструктури, а й відновлення довоєнних обсягів лісокористування та виконання міжнародних зобов'язань України у сфері сталого лісоуправління на шляху до євроінтеграції.

Певною мірою відображенням фіскального виміру лісгосподарювання в Україні виступає динаміка номінальної та реальної фіскальної віддачі заготовленої (реалізованої) деревини (авт.: номінальна фіскальна віддача розраховувалася на основі ділення фактичних значень фіскальних вилучень на користь публічних бюджетних та позабюджетних фондів на обсяг заготовленої (реалізованої) деревини; реальна фіскальна віддача визначалася шляхом ділення обсягу фіскальних вилучень у порівнянних цінах на обсяг заготовленої (реалізованої) деревини). Номінальні значення фіскальної віддачі заготовленої деревини зростали із 104,1 грн/куб. м у 2013 році до 131,5 грн/куб. м у 2014 році, із подальшим прискоренням до 198,7 грн/куб. м у 2015 році та стрімким досягненням рівня у 597,7 грн/куб. м у 2021 році і 698,9 грн/куб. м у 2023 році. Проте у 2024 році номінальна фіскальна віддача дещо скоротилася — до 612,7 грн/куб.м, що відображає вплив воєнних обмежень на обсяги лісокористування та загальну нестабільність функціонування державного лісового сектора (рис. 2).

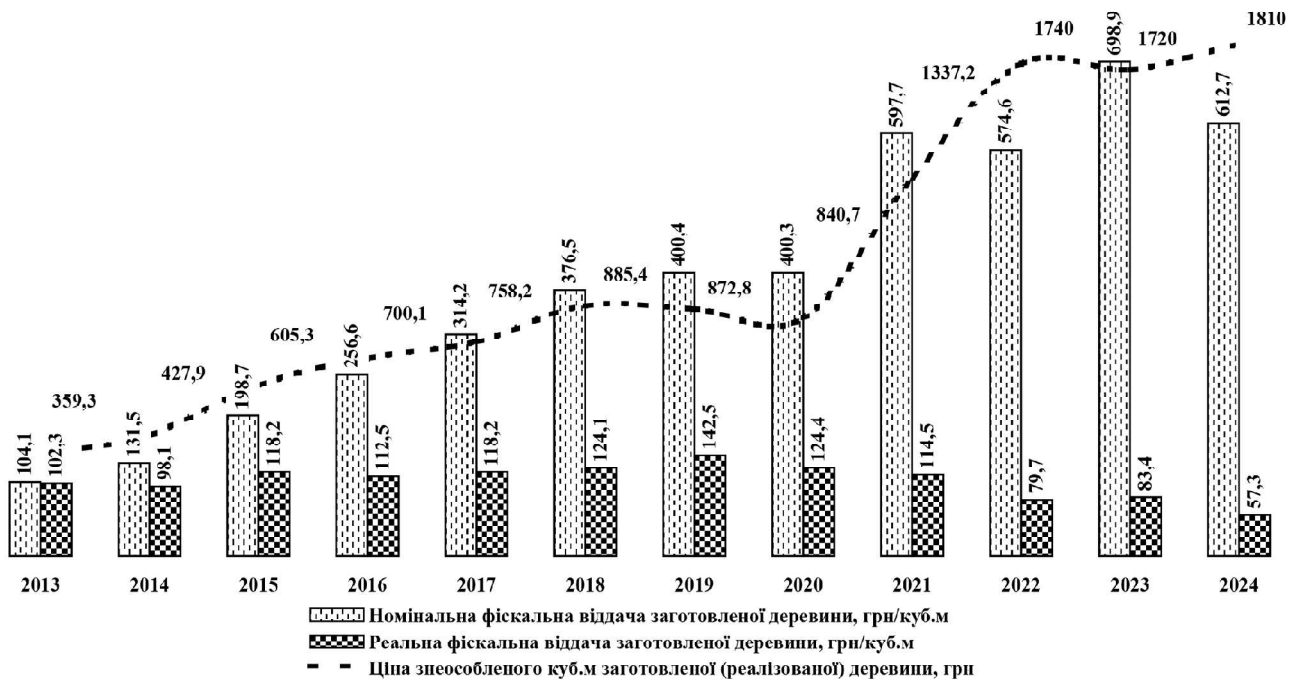

Рис. 2. Динаміка номінальної та реальної фіскальної віддачі заготовленої деревини та ціни знеособленого куб.м заготовленої (реалізованої) деревини у державному лісовому секторі України у 2013—2024 роках*, **

Джерело: *Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України; **у 2013—2020 роках — ціна знеособленого куб.м заготовленої деревини, у 2021—2024 роках — ціна знеособленого куб.м реалізованої деревини.

Разом з тим, реальна фіскальна віддача, скоригована на дефлятор промислових цін, продемонструвала принципово іншу тенденцію: незважаючи на зростання номінальних показників, у постійних цінах вона демонструє неухильне зниження. Якщо у 2013 році реальна фіскальна віддача становила 102,3 грн/куб. м і була практично рівноцінна номінальній (різниця — лише 1,8 грн), то у 2024 році розрив між двома показниками набув разючих масштабів: номінальний показник сягнув 612,7 грн/куб. м, тоді як реальний опустився до мінімального значення за весь аналізований період — 57,3 грн/куб. м. Таке розходження є аналітично важливим сигналом для розуміння справжнього фіскального навантаження на постійних лісокористувачів та його впливу на інвестиційний потенціал державного лісового сектора: зростання номінальних надходжень від рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та інших зборів і обов'язкових платежів до публічних бюджетних та позабюджетних фондів в умовах галопуючої інфляції не означає зростання реальної фіскальної віддачі для держави та територіальних громад господарського освоєння лісосировинного потенціалу країни. Фіскальне регулювання лісогосподарювання в Україні традиційно базувалося на рентних платежах і прямих податках, однак без системного переосмислення механізму справляння таких фіскальних інструментів надходження фіскальних вилучень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів перетворюються на інфляційну ілюзію.

У 2013 році ціна знеособленого кубометра заготовленої деревини становила 359,3 грн/куб. м і зростала поступово впродовж 2014—2018 рр. (427,9 → 605,3 → 700,1 → 758,2 → 885,4 грн/куб. м). Особливо показовим є стрімкий злет ринкової ціни деревини у 2021 році — до 1337,2 грн/куб. м та безпрецедентний стрибок у 2024 році — до 1880 грн/куб. м.

Таке розкручування цінової спіралі відображає одразу кілька взаємопов'язаних процесів. По-перше, консолідацію ринку деревини в межах ДП "Ліси України", яке з 2022 року стало монопольним розпорядником державного лісового фонду та запровадило електронні аукціони через Українську універсальну біржу. По-друге, різке зростання попиту на деревину в умовах воєнних потреб — як для потреб Збройних сил України, так і для оборонного будівництва. Потретьє, обмеження пропозиції деревини наслідок бойових дій на значних площах лісового фонду та мінування лісів. Динаміка цін на деревину підтверджує наступне: ринкова вартість деревини зростала випереджальними темпами порівняно зі ставками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, що унаочнює недокапіталізацію лісової ренти державою.

Ключовим аналітичним меседжем фіскального виміру лісогосподарювання є прогресуюче збільшення розриву між ринковою ціною реалізованої деревини та фіскальною віддачею — як номінальною, так і реальною. Якщо у 2013 р. номінальна фіскальна віддача (104,1 грн/куб. м) становила близько 29% від ринкової ціни (359,3 грн/куб. м), то у 2024 р. це співвідношення скоротилося до рівня менше 34% за номіналом та катастрофічно малих 3,2% у реальному вимірі

(57,3 грн/куб. м від 1810 грн/куб. м). Така диспропорція вказує на те, що чинний механізм справляння рентних платежів за спеціальне використання лісових ресурсів фактично не встигає за темпами ринкового подорожчання деревини, а ставки рентної плати переглядаються значно рідше, ніж цього вимагає кон'юнктура ринку необробленої деревини. За умов зростаючого попиту та обмеженої пропозиції лісосировини основну частину лісової ренти отримує не держава через фіскальний механізм лісогосподарювання, а великі приватні покупці деревини на торгах. За таких умов виникає явище, яке у науковій літературі кваліфікується як "захоплення ренти". Виправлення цієї ситуації стане можливим через реформування ставок рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, що дасть змогу акумулювати в загальному або спеціальному публічному бюджетному фонді значно більшу суму коштів, які могли б стати джерелом фінансування лісовідновлення та технічної модернізації мережі об'єктів лісогосподарської інфраструктури.

Виходячи з приведеного вище, напрошується висновок про наявність структурної деформації у співвідношенні між фіскальним навантаженням на постійних лісокористувачів та інвестиційними можливостями державного лісового сектора економіки України. Реальна фіскальна віддача демонструє стійку спадну тенденцію протягом усього аналізованого періоду, а це означає: у постійних цінах держава з кожним роком отримує менше фіскальних вилучень від державного лісового сектора відносно реальної вартості лісових ресурсів, які використовуються. Водночас суб'єкти лісогосподарської та лісоохоронної діяльності зазнають значного фіскального тиску у формі ЄСВ, ПДФО, податку на прибуток та рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів.

Завдяки консолідації та цифровізації у державному лісовому секторі України зросли надходження податків, зборів та обов'язкових платежів до державного бюджету і публічних позабюджетних фондів та обсяги інвестицій у розвиток лісового господарства, а прозорість ринку необробленої деревини зменшила тіньовий сегмент обігу лісосировини [12]. Проте ці позитивні зрушення носять здебільшого структурно-управлінський характер і не вирішують ключової системної суперечності: фіскальний механізм лісогосподарювання не відображає реального ринкового потенціалу державного лісового сектора, а реальна фіскальна віддача продовжує скорочуватися попри зростання цін на деревину і підвищення доходів постійних лісокористувачів. Подолання цього дисонансу потребує переходу від "доходно-видаткової" логіки фіскального регулювання лісогосподарювання до "інвестиційно-рентної", при якій частина лісової ренти акумулюється у спеціальних публічних фондах фінансування проєктів розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу [3].

Треба також констатувати, що у 2013—2024 роках ринкова ціна деревини зросла у 5 разів, номінальна фіскальна віддача — у 6 разів, тоді як реальна фіскальна віддача заготовленої деревини скоротила-

ся майже вдвічі. Це означає, що чинна фіскальна модель лісогосподарювання є одночасно неефективною для держави (недостатньо вилучається лісова рента до публічних бюджетних фондів) та пригнічувальною для державного лісового сектора (обтяжує суб'єкти лісогосподарської діяльності надмірним фіскальним тиском та позбавляє їх реінвестиційних механізмів). Перехід до моделі фіскального впливу на процеси лісогосподарювання, в якій зниження загального фіскального тиску поєднується з акумуляцією рентних надходжень у спеціальних публічних фондах розвитку лісового господарства, — це необхідна умова нарощення інвестиційного забезпечення потреб державного лісового сектора за рахунок внутрішніх джерел.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що квінтесенцією фіскальних вимірів лісогосподарювання в Україні виступає надмірний фіскальний тиск на лісокористувачів, що призводить до "вимивання" внутрішніх джерел інвестиційного забезпечення модернізації основних лісогосподарських та лісоохоронних засобів у державному лісовому секторі. Зменшення рівня фіскального навантаження на державний лісовий сектор та зміцнення інвестиційного потенціалу даного сектора має передбачати зміщення центрів тяжіння у фіскальних вилученнях з доданої вартості та рентних доходів на споживачів екосистемних послуг лісових екосистем, що також підвищить мотивацію лісокористувачів забезпечувати підвищення рівня комплексності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. Складовою перспективної моделі фіскальних вимірів лісогосподарювання у воєнний та повоєнний період має стати формування мережі спеціальних бюджетних фондів розвитку лісового господарства на основі акумуляції в них частини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та податку на лісові землі, цільовим призначенням котрих буде фінансування проєктів екологічного реінжинірингу лісових земель порушених внаслідок російської збройної агресії, переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у категорію земель лісогосподарського призначення, заліснення малопродуктивних сільськогосподарських угідь та неугідь.

Література

1. Болоховець Ю. Навіщо Україні Державний фонд лісового господарства. Економічна правда. 11.10.2022. [Електронний ресурс]. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/10/11/692464/>
2. Боровик П.М., Удовенко І.О., Крочак О.І., Козаченко І.В. Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів — ресурсно-кадастровий інструмент фіскального регулювання процесів лісокористування. Здобутки економіки: перспективи та інновації. Випуск №22(2025). [Електронний ресурс]. URL: <https://econpr.com.ua/index.php/journal/article/view/618/577>
3. Голян В., Марчук Ю., Лицур І. Державний лісовий сектор України: тренди розвитку та фінансово-

інвестиційний вимір. Економіка та суспільство. 2026. № 83. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-69>

4. Голян В., Марчук Ю., Погуляйко Ю., Матрунчик Д., Дзюбенко О. Формування сучасної моделі фіскального регулювання лісогосподарювання як важлива передумова інноваційної трансформації лісового сектора України. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2024. Том 3 (56). С. 139—155. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4406>

5. Голян В., Ткачук В., Коробка Р., Костюк Т., Погуляйко Ю., Бардась В. Фінансово-інвестиційні виміри модернізації екологічної інфраструктури в Україні: воєнні, євроінтеграційні та децентралізаційні виклики. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2025. Том 4 (63). С. 391—418. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.63.2025.4888>

6. Дейнека А.М., Кисіль Б.В. Реформування системи оподаткування у лісовому господарстві України. Регіональна економіка. 2024. №2. С. 127—132.

7. Жежжун І.М. Подвійне оподаткування лісових земель в Україні та його наслідки для лісогосподарської та деревообробної галузей. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. Т. 29, № 8. С. 97—101.

8. Карпук А.І., Дзюбенко О.М., Марчук Ю.М., Олексієвець О.М. Удосконалення фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів як важлива передумова диверсифікації лісогосподарювання: інвестиційні аспекти. Агросвіт. 2020. № 9. С. 38—47.

9. Лесюк Г.М. Зарубіжний досвід імплементації схем плати за послуги лісових екосистем та перспективи його застосування в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. Випуск 2 (19). С. 259—266.

10. Поповнено бюджет на 15 млрд грн та висаджено 1 млрд дерев. Лісове господарство України у 2025 році. UP Миколаїв. 30.12.2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.up.mk.ua/uk/articles/174122>

11. Рахункова палата. Звіт про результати аудиту ефективності справляння податків та інших надходжень до державного бюджету суб'єктами господарювання у сфері лісового господарства. Рішення Рахункової палати від 23.11.2023. № 28-1. [Електронний ресурс]. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/28-1_2023/Zvit_28-1_2023.pdf

12. Сучасне лісове господарство: як змінюється управління лісами в Україні. ДП "Ліси України". 5 лютого 2026. [Електронний ресурс]. URL: <https://eforest.gov.ua/suchasne-lisove-hospodarstvo-iak-zmniuetsia-upravlinnia-lisamy-v-ukraini/>

13. Ткачів С.М. Оподаткування лісового господарства: проблеми і перспективи. Агросвіт. 2017. № 14. С. 50—54.

14. Фіскальне регулювання. Відкритий ліс. 05.10.2019. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.openforest.org.ua/123823/>

15. Цвях О., Негода Ю., Олійник Л. Оподаткування лісових земель як елемент фінансового механізму регулювання земельних відносин. Економіка та суспільство. 2026. №83. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-93>

References:

1. Bolokhovets', Yu. (2022), "Why Ukraine needs the State Forestry Fund", available at: <https://epravda.com.ua/columns/2022/10/11/692464/> (Accessed 10 April 2026).
2. Borovyk, P.M., Udovenko, I.O., Krochak, O.I. and Kozachenko, I.V. (2025), "Rent for the special use of forest resources — a resource-cadastral instrument for fiscal regulation of forest use processes", *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii*, vol.22, available at: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/618/577> (Accessed 10 April 2026).
3. Holian, V., Marchuk, Yu. and Lytsur, I. (2026), "State forest sector of Ukraine: development trends and financial and investment dimension", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 83. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-69>
4. Holian, V. Marchuk, Yu. Pohuliajko, Yu. Matrunchyk, D. and Dziubenko O. (2024), "Formation of a modern model of fiscal regulation of forestry as an important prerequisite for innovative transformation of the forest sector of Ukraine", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (56), pp. 139—155. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4406>
5. Holian, V., Tkachuk, V., Korobka, R., Kostyuk, T., Pohuliajko, Yu. and Bardas', V. (2025), "Financial and investment dimensions of environmental infrastructure modernization in Ukraine: military, European integration and decentralization challenges", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4 (63), pp. 391—418. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.63.-2025.4888>
6. Dejneka, A.M. and Kysil', B.V. (2024), "Reforming the taxation system in the forestry sector of Ukraine", *Rehional'na ekonomika*, vol. 2, pp. 127—132.
7. Zhezhkun, I.M. (2019), "Double taxation of forest lands in Ukraine and its consequences for the forestry and woodworking industries", *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 29, no. 8, pp. 97—101.
8. Karpuk, A., Dzyubenko, O., Marchuk, Yu. and Oleksiievets, O. (2020), "Improving fiscal regulation of permanent forest users as an important prerequisite for forestry diversification: investment aspects", *Agrosvit*, vol. 9, pp. 38—47.
9. Lesiuk, H.M. (2019), "Foreign experience in implementing payment schemes for forest ecosystem services and prospects for its application in Ukraine", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 2 (19), pp. 259—266.
10. UP Mykolaiv (2025), "The budget was replenished by 15 billion UAH and 1 billion trees were planted", available at: <https://www.up.mk.ua/uk/articles/174122> (Accessed 10 April 2026).
11. Accounting Chamber of Ukraine (2023), "Report on the results of the audit of the efficiency of tax collection and other revenues to the state budget by business entities in the forestry sector", available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/28-1_2023/Zvit_28-1_2023.pdf (Accessed 10 April 2026).
12. Lisy Ukrainy (2026), "Modern forestry: how forest management is changing in Ukraine", available at: <https://e-forest.gov.ua/suchasne-lisove-hospodarstvo-ia-k-zminiuietsia-upravlinnia-lisamy-v-ukraini/> (Accessed 10 April 2026).
13. Tkachiv, S. (2017), "Taxation of forestry: problems and perspectives", *Agrosvit*, vol. 14, pp. 50—54.
14. Vidkrytyj lis (2019), "Fiscal regulation", available at: <https://www.openforest.org.ua/123823/> (Accessed 10 April 2026).
15. Tsviakh, O., Nehoda, Yu., Oliynyk, L. (2026), "Taxation of forest lands as an element of the financial mechanism for regulating land relations", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 83. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-93>

Отримано редакцією журналу / Received: 18.04.26

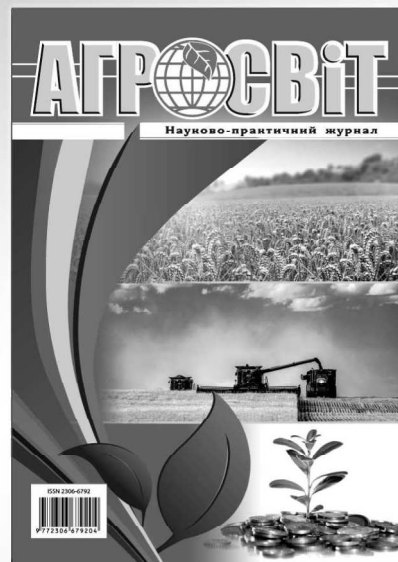
Процеженовано / Revised: 29.04.26

Дата публікації / Published: 12.05.26

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292